

Отримано: 20 вересня 2018 р.

Прорецензовано: 5 жовтня 2018 р.

Прийнято до друку: 6 жовтня 2018 р.

e-mail: vikazhelyazkova@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-3(71)-74-76

Желязкова В. В. Стилістичні фігури та тропи в романі «Кров кажана» В. Шкляра крізь призму семіотичного підходу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 3(71), вересень. С. 74–76.

УДК 811.161.2'38+003

Желязкова Вікторія Валеріївна,

кандидат кандидат філологічних наук, доцент, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ ТА ТРОПИ В РОМАНІ «КРОВ КАЖАНА» В. ШКЛЯРА КРІЗЬ ПРИЗМУ СЕМІОТИЧНОГО ПІДХОДУ

Статтю присвячено проблемі визначення знакового статусу стилістичних фігур і тропів. Для її вирішення авторка висвітлює сутність понять «стилістична фігура» та «троп», пояснила їхню семіотичну природу, а також на матеріалі роману «Кров кажана» В. Шкляра продемонструвала можливість співвіднесення стилістичних фігур і тропів зі знаковими різновидами (за класифікацією Ч. Пірса).

Ключові слова: стилістична фігура, троп, семіотика, знак-копія, знак-індекс, знак-символ.

Желязкова Вікторія Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент, Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФИГУРЫ И ТРОПЫ В РОМАНЕ «КРОВЬ ЛЕТУЧЕЙ МЫШИ» В. ШКЛЯРА СКВОЗЬ ПРИЗМУ СЕМІОТИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Статья посвящена проблеме определения знакового статуса стилистических фигур и тропов. Для ее решения автором раскрыта сущность понятий «стилистическая фигура» и «троп», объяснена их семиотическая природа, а также на материале романа «Кровь летучей мыши» В. Шкляра продемонстрирована возможность соотношения стилистических фигур и тропов со знаковыми разновидностями (из классификации Ч. Пирса).

Ключевые слова: стилистическая фигура, троп, семиотика, знак-копия, знак-индекс, знак-символ.

Viktoriya Zhelyazkova,

PhD of Philology, Associate Professor, Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University

SEMIOTIC APPROACH TO STYLISTIC FIGURES OF SPEECH AND TROPES IN V. SHKLYAR'S NOVEL «KROL KAZHANA»

The article is devoted to the problem of determining the sign status of stylistic figures and tropes, which functions in different discourses. The several tasks have been accomplished to achieve this goal. Firstly, the author of the article proved that stylistic figures and tropes are semiotic units. This conclusion was drawn on the basis of the fact that all components of the text form a single semiotic system, that is, each component is semiotic. Secondly, the author suggested that stylistic figures and tropes can perform certain functions of signs from the classification of Ch. Pierce, who is one of the founders of semiotics as a science. The ratio should be based on the similarity of the functions of figures and signs. Thirdly, the author correlated the signs-copies with metaphors, comparisons, allegories, paranomases, and antibodies on the basis of their pictorial nature. Allusions and puns have been correlated with signs-indexes on the basis of their indicative nature. Dialecticisms, phraseological units and proper symbols have been correlated with symbolic symbols, because they had conventional nature. Each semiotic group contains examples of the text fragments from the novel of the Ukrainian writer V. Shklyar «Blood of the Bat». It is established that the stylistic figures and tropes of iconic type are in the first place in terms of quantitative dynamics.

Key words: stylistic figure, trop, semiotics, sign-copy, sign-index, sign-symbol.

В українській лінгвістичній науці вже давно стали традиційними дослідження стилістичних фігур і тропів, що детально розглядаються не лише в межах стилістики як розділу класичного мовознавства (С. Єрмоленко, А. Коваль, І. Кочан, Л. Мацько, О. Пономарів, Н. Сологуб, Л. Ставицька, Л. Струганець, І. Чередниченко, Л. Шевченко, а також О. Григор'єв, І. Дегтярьова, І. Лосева), а й із позицій новітніх маргінальних галузей, зокрема комунікативної лінгвістики (Н. Гапотченко, М. Черник), прагмалінгвістики (Т. Мелкумова, О. Мокляк, Т. Пешкова, А. Сухова, В. Чередниченко), когнітивної лінгвістики (О. Байоль, Л. Белехова, А. Вільчинська), гендерної лінгвістики (О. Дорош, Н. Нера, М. Степанюк), психолінгвістики (Т. Беценко, М. Навальна, С. Яців), соціолінгвістики (О. Антонов, Р. Трифонов), лінгвосинергетики (О. Бабелюк) тощо. За словами Я. Журавльової, «у світлі сучасної наукової парадигми все більш актуальним стає семіотичний підхід до вивчення мовних явищ» [3, с. 4], що абсолютно правомірно застосовувати й до стилістичних фігур і тропів. Однак у цьому напрямі дослідницька робота поки що перебуває на початковій (зароджувальній) стадії, оскільки значущий аспект ґрунтовно висвітлено лише в статтях О. Щербак, присвячених проблемі семіотичної класифікації стилістичних фігур і тропів, задіяних в українськомовних рекламних текстах (більш детально див. [11]). Питання ж визначення семіотичного потенціалу стилістичних фігур і тропів, що функціонують у текстах романів В. Шкляра, в т. ч. і його романі «Кров кажана» (2013 р.), залишаються поза увагою фахівців, хоч і загальностилістичні особливості творів письменника досліджено також доволі поверхнево (див. лише дисертацію О. Гришко та статті Н. Савчук, А. Чигрин). Тому актуальність запропонованої статті полягає в спробі заповнення прогалин у вітчизняній лінгвістиці модерної доби шляхом семіотичного аналізу стилістичних фігур і тропів, наявних у романі «Кров кажана» В. Шкляра, із застосуванням знакової класифікації Ч. Пірса.

Мета статті – систематизація стилістичних фігур і тропів, що функціонують у романі «Кров кажана» В. Шкляра, відповідно до знакових типів класифікації Ч. Пірса. Для цього ми маємо виконати такі завдання: по-перше, пояснити сутність

понять «стилістична фігура» та «троп»; по-друге, вказати на ознаки стилістичних фігур і тропів, що мотивують їхню семіотичну природу; по-третє, зафіксувати в романі «Кров кажана» В. Шкляра стилістичні фігури й тропи та визначити їхній тип, спираючись на знакову класифікацію Ч. Пірса.

Об'єкт дослідження – стилістичні фігури та тропи, наявні в романі «Кров кажана» В. Шкляра, а предмет – їхня семіотична типологія. **Матеріалом статті** слугували понад 700 стилістичних фігур і тропів, вичлених із вищевказаного тексту.

Кваліфікація матеріалу дослідження та презентація його результатів стали можливими завдяки використанню різних методів (загальнонаукових, власне лінгвістичних та спеціальних). Так, методи опису, аналізу й узагальнення посприяли викладенню теоретичних даних статі; метод кількісного підрахунку – визначенню загальної чисельності стилістичних фігур і тропів та обсягу їхніх окремих семіотичних типів; метод стилістичного аналізу – визначенню типів стилістичних фігур і тропів; метод семантико-мотиваційного аналізу – встановленню принципів їхньої номінації; методи контекстуально-інтерпретаційного та семіотичного аналізу – створенню їхньої семіотичної типології.

За даними короткого тлумачного словника лінгвістичних термінів «Українська мова», стилістична чи риторична фігура – це «мовний зворот, орієнтований на незвичність слововживання, посилення емоційності, образності висловлення» [9, с. 175], а троп – це «мовний механізм уподібнення одного явища (поняття) іншому, перенесення найменування або вимова значення» [там само, с. 186]. Однак розгляд стилістичних фігур і тропів у нерозривному їхньому зв'язку зумовлено здатністю як перших, так і других виконувати в дискурсних площинах, у т. ч. і художніх, одні й ті самі функції. На це також звертає увагу й О. Бабелюк, стверджуючи, що «і тропи, і фігури – це своєрідне переосмислення з різним ступенем зміни семантики» [1, с. 8]. Крім того, дослідниця помічає, що властива стилістичним фігурам і тропам фігуральність (образність) зумовлена не лише особливим змістовим наповненням, а й «специфікою семіозису і його формальною чи семантичною стереотипізацією – усталеністю форми, семантичних переносів і функцій» [там само, с. 8]. На нашу думку, таке виснування дає підстави для більш детального студіювання стилістичних фігур і тропів як семіотичних феноменів, тому що саме «семіотичний погляд» на мовні явища, як переконує В. Равшанов, «передбачає, по-перше, наявність семіотичної самосвідомості автора: останній розуміє, що пише саме семіотичну роботу...; по-друге, автор – це семіотик, який використовує категорії і терміни семіотики; по-третє, дослідник – це теж семіотик, який завжди виходить за межі однієї знакової системи: співставлення різних семіотик може й не входити до його задач, однак таке порівняння виявляється основним методом для з'ясування сутнісної своєрідності прямого об'єкта в конкретному дослідженні» [6, с. 14]. Останнє твердження засвідчує, що текст – це не просто семіотична система, а система, в якій усі елементи, в т. ч. і елементи стилістичного рівня, також є семіотичними за своєю природою.

З класичних дефініцій терміна «семіотика» стає відомо, що це наука, що «вивчає знаки та знакові системи як засоби зберігання, передачі та переробки інформації в людському суспільстві, природі та самій людині» [5, с. 6], тобто її ключовим поняттям є поняття «знак», під яким розуміють «матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, що виступає в якості замітника іншого предмета» [2, с. 14]. Для проведення семіотичних аналізів учена спільнота послуговується різноманітними знаковими класифікаціями, намагаючись у конкретних дискурсних практиках зафіксувати й описати природні та штучні знаки, загальні та індивідуальні знаки, знаки-імена та знаки-предикати тощо (більш детально див. у [2]). Однак із-поміж існуючих знакових класифікацій найчастіше застосовується таксономічна розробка одного з фундаторів семіотики Ч. Пірса, де представлено 10 типів знаків, серед яких головними є ікони, індекси та символи [7, с. 124]. Так, ікони – це знаки, що мають «низку властивостей, притаманних позначуваному ними об'єкту незалежно від того, чи існує цей об'єкт у дійсності, чи ні» [2, с. 29]. Індекси – це знаки, «зміст яких відповідає формі за суміжністю причини й наслідку» [7, 124]. Символи, своєю чергою, «перебувають в умовно-конвенційних відношеннях із заміщуваним ними об'єктом» [2, с. 32].

Спираючись на типологію Ч. Пірса та наявні в ній визначення основних знакових різновидів, зробимо спробу співвіднести стилістичні фігури й тропи, зафіксовані в романі «Кров кажана» В. Шкляра, з певним знаковим типом, уважаючи (як це вже доводилося вище), що стилістична фігура та троп – це також знак. Під час побудови такої класифікації обов'язково зважатимемо на думку О. Бразговської, яка з усього розмаїття стилістичних фігур і тропів звернула увагу лише на метафори й установила, що вони належать до знаків-копій, бо «зображують свій референт» [там само, с. 30].

Результатом проведеного за описаною вище схемою дослідження став поділ стилістичних фігур і тропів, що функціонують у романі «Кров кажана» В. Шкляра, на три групи:

1) стилістичні фігури і тропи **іконічного типу** – це мовні одиниці стилістичного рівня, побудовані за аналогією до знаків-копій та «пов'язані зі своїм референтом через певну фізичну подібність» [4, с. 34]. Такими одиницями, за нашими спостереженнями, виступають:

– метафора (192 випадки) – «один з основних тропів, що полягає в перенесенні ознак з одного предмета, явища на другий на підставі подібності» [9, с. 88]: *Бо тоді, коли читала її, напівлежачи у шезлонгу, під лоскіт сонячних променів та Іванькових позирків (я засмагала в ньому без ліфа), все це видалося мені сенсаційною побрехенькою* [10, с. 11], де виділений троп є співвідносним із загальнономовними метафорами, бо «лоскіт» – це «дія за знач. лоскотати», тобто «м'якими дотиками до шкіри викликати легке нервово збудження, звичайно супроводжуване сміхом» [8, Т. 4, с. 549], що вказує на подібність дії сонячних променів до дій, виконуваних людиною. Інші приклади: *За ними тільки смуга ляже* [10, с. 16], *Зібравшись з розвихреними думками, я без вагань набрала той номер* [там само, с. 57]. Також уважаємо, що метонімії та синекдохи, що також пов'язані з метафорами, є належними до знаків цієї групи;

– порівняння (86 випадків): *Я, мабуть, побіліла як стіна, бо Притула ніяково відвів очі і потягся до своєї дерматинової течки, ніби хотів дістати звідти офіційний висновок експертизи* [там само, с. 262], де має місце випадок співставлення за одним із параметрів, що є спільним для порівнюваних об'єктів, предметів, явищ, істот;

– алегорія (38 випадків) – «втільнення абстрактного поняття в конкретному художньому образі... Алегорія належить до розгорнутої метафори» [9, с. 13]: *Тепер ми вже знаємо, що це була кров дикого голуба, власне, горлиці, яких чимало водиться там біля вас у лісі* [10, с. 70], де в образі горлиці об'єктивується образ спокусливої жінки;

– паронімазія (28 випадків) – «стилістична (риторична) фігура, побудована на текстовому зближенні співзвучних слів з метою створення комічного або образного ефекту» [9, с. 122]. Це означає, що такі слова є певною мірою подібними за пла-

ном вираження: *На низенькому столику стояла ваза з великими червоними яблуками (ніякої тобі банальщини з бананами і виноградом), ще вазочка-ківшик була з вилущеними зернами фундука (майже ліскові горішки), і він запитав так, ніби ми з ним ще вчора бачилися* [10, с. 70];

– антитеза (11 випадків) – стилістична фігура, що протиставляє дві думки, не утворюючи уявне протиріччя, на відміну від антитези. Антитеза протиставляє один до одного два предмети, що подібні лише за деякими ознаками й розбігаються за рештою: *Ось тобі й велика любов. Так, саме велика, бо тільки вона, невгамовна і хвороблива, виходячи за власні межі, переростає в ненависть* [там само, с. 56], де виділені слова-прикметники є семантично подібними за параметром кількісних ознак, бо «великий» – це «який набагато переважає звичайний рівень» [8, Т. 1, с. 318], а «невгамовний» – «який не може вгамуватися, заспокоїтися, перестати діяти; надто рухливий» [там само, Т. 5, с. 252] та «хворобливий» – «який виходить за межі звичайного, нормального; ненормальний, неприродний» [там само, Т. 11, с. 47];

2) стилістичні фігури і тропи **індексального типу** – це мовні одиниці стилістичного рівня, побудовані за аналогією до знаків-індексів та «пов'язані зі своїм референтом через певне безпосереднє співіснування з референтним об'єктом» [4, с. 35]. До них належать такі:

– алюзія (183 випадків) – стилістична фігура, що містить указівку, аналогію чи натяк на певний історичний, міфологічний, літературний, політичний або ж побутовий факт. Міфологічні та літературні алюзії в аналізованому тексті зафіксовано, наприклад, у такому фрагменті: *... так от, цей симпатичний скульптор не те, що мусить тебе роздягнути і зліпити з твоєї натури чергову Венеру, атож, оту знамениту суку, що на її честь усі любовні хвороби називають венеричними, а тоді він ще матиме обов'язок закохатися в тебе, бо він Пігмаліон, а ти його Галатея...* [10, с. 57]. Випадок використання побутової алюзії має місце в такому текстовому відрізку: *Наше телебачення цікаве тим, що вечірньої пори, замість «надобраніч дітям», крутить сороміцькі фільми..., а нічні програми нашіпогує мультиками і політикою* [там само, с. 81];

– каламбур (12 випадків) – «стилістична (риторична) фігура, побудована на використанні багатозначності слова, випадкового збігу звучання слів для створення гумористичного, сатиричного ефекту, для словесного дотепу» [9, с. 73]. Саме процес випадкового збігу звучання слів демонструє такий приклад: *Вони у Верховній Раді гидуєть сидіти через дрібну метушню пігмеїв, котрим здається, що від них щось залежить, окрім власного шлунка, – ви тільки вслухайтесь в ці прізвища: **Переїденко, Борщевський, Глтайчук, Маслов, Олійник, Жир...*** [10, с. 69], де виділені слова-антропоніми зумовлюють виникнення асоціацій з процесами харчування, тобто є вказівкою на функційні потенції осіб, про які йдеться;

3) стилістичні фігури і тропи **символічного типу** – це мовні одиниці стилістичного рівня, побудовані за аналогією до знаків-символів, тобто «пов'язані з референтом лише через конвенції, прийняті в середовищі носіїв» [4, с. 35]. До цієї групи варто ввести такі стилістичні фігури і тропи:

– діалектизми (97 випадків) – «слова або словосполучення, характерні для мови певних територій» [9, с. 49]. Наприклад: *Наші на весь світ оголосили, що вони за їдло* [10, с. 69–70], де виділено слово має значення «їжа» [8, Т. 4, с. 59];

– фразеологізми (77 випадків) – «лексично неподільне, стійке у своєму складі, цілісне за значення сполучення слів, що відтворюється в мові» [9, с. 194]. Наприклад: *Яке там спати – сну не було ні в одному оці, і моя кікімора-лесбіянка також не спала, хоча й не робила жодних посягань на мою жіночу прихильність* [10, с. 117], де виділений фразеологізм означає «не спати» [8, Т. 5, с. 665];

– власне-символи (14 випадків) – мовні одиниці, що використовуються для опису предметів, явищ із метою надання їм символічного значення чи вираження існуючого символічного значення: *... і я не здивуюся, якщо на фасаді Верховної Ради замість **тризуба** з'явиться **чотиризуба виделочка** або й **велетенська лжеця з виделкою навхрест, як серп і молот*** [10, с. 70]. У наведеному фрагменті спостерігаємо використання як існуючих у соціумі символів (*тризуб* – герб України, *серп і молот* – герб СРСР), так і вдуманих автором символів (*чотиризуба виделочка, велетенська лжеця з виделкою навхрест*).

Отже, стилістичні фігури і тропи, що входять до тектоніки тексту, є семіотичними за своєю природою, тобто можуть виконувати функції знаків-ікон, знаків-індексів та знаків-символів залежно від свого первинного функційного навантаження. На матеріалі роману «Кров кажана» В. Шкляра вдалося з'ясувати, що метафори, порівняння, алегорії, параномазії й антитези співвідносні зі знаками-копіями; алюзії та каламбури – зі знаками-індексами; діалектизми, фразеологізми та власне-символи – зі знаками-символами. Також усталено, що найобсяжнішою за кількісними показниками в аналізованому романі є група стилістичних фігур і тропів, належних до мовних одиниць іконічного типу. Перспективою подальших досліджень може стати дослідження загальної стилістики творчого доробку В. Шкляра в семіотичному аспекті.

Література:

1. Бабелюк О. А. Стилістичні засоби і прийоми крізь призму лінгвосинергетики [Текст]. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. Т. 14. 2011. № 1. С. 7–17.
2. Бразговская Е. Е. Языки и коды. Введение в семиотику культуры [Текст] : учебное пособие / Перм. гос. ин-т искусства и культуры. Пермь, 2008. 201 с.
3. Журавлева Я. А. Моделирование семиотического пространства идиоматического знака (на материале китайских фразеологизмов типа чэньюй) [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 ; ГОУ ВПО «Благовещенский гос. пед. ун-т». Благовещенск, 2007. 284 с.
4. Каинова Т. В. Дискурсивно-семиотический подход к адаптации транснациональной рекламы [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 ; Тульський гос. ун-т. Тула, 2002. 149 с.
5. Мечковская Н. Б. Семиотика : Язык. Природа. Культура : Курс лекций [Текст] : учеб. пособие для студ. филол., лингв. и перевод. фак. высш. учеб. заведений. 3-е изд., стер. М. : Издательский центр «Академия», 2008. 432 с.
6. Равшанов М., Гулямова Н., Азизова С. История семиотики [Текст]. Навойи, 2011. 60 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми [Текст] : Підручник. Полтава : Довкілля. К., 2008. 712 с.
8. Словник української мови [Текст] : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
9. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів [Текст] / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 223 с.
10. Шкляр В. Кров кажана [Текст] : роман. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 272 с.
11. Щербак О. В. Роль риторичних кодів в актуалізації сугестивної стратегії комерційної телереклами [Текст]. *Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : ПолиПринт, 2017. С. 279–284.